

*По стъпките на славянските първоучители
In the footsteps of the First Slavic Apostels*

„ИЗОБЩО КЛИМЕНТ Е ПРЕДАЛ НА НАС, БЪЛГАРИТЕ, ВСИЧКО, КОЕТО СЕ ОТНАСЯ ДО ЦЪРКВАТА“ *

**(Оригиналната старобългарска служба за св. Алексей
Човек Божи от св. Климент Охридски)**

Венета Савова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В славянския празничен миней от Синайския манастир „Св. Екатерина“ (Sin. slav. 25) се пази служба за св. Алексей Човек Божи за 17 март. В 9-а песен на канона има акростих КЛИМ, познат като често използван от св. Климент Охридски негов авторски подпис в химнографските му произведения. Не са открити гръцки паралели на службата от синайския ръкопис. Стихирите и тропарът от вечерния дял се откриват в минея от XV в. НБКМ 122 от Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, а в славянския сборник от Виенската Национална библиотека Cod. Slav. 37 се среща само тропарът. След публикацията на откритието през 2003 г. беше съобщено за още 6 преписа на службата от Ан. Турилов.

Keywords: St Alexius, Man of God, St Climent of Ohrid in his hymnographic works, acrostic, festal menaion

От далечината на тези 1150 години, които ни делят от времената на първоучителите ни св. Кирил и св. Методий, техните дела, умения и вярност на мисията им изглеждат все по-ярки и все по-истинни. Последните десетилетия на активно издирвателство на световната палеославистика потвърждават какъв мащаб е имало делото на светите братя и на техните верни ученици. Откриването на оригиналната старобългарска служба за св. Алексей Човек Божи е един малък шрих от активното творчество на св. Климент Охридски и е безспорен пример за еталоните на праведност и святост, които са водели първоучителите ни в тяхното трудно и смирено битие на светители.

В славянския празничния миней № 25¹⁾ от сбирката на Синайския манастир „Света Екатерина“ е поместена служба за св. Алексей Човек Божи за 17 март²⁾, която не съответства на обичайната преводна служба за светеца в славянските ръкописни празнични и служебни минеи за март. Разчитането на текста дава основание да се предположи, че става дума за оригинален славянски химнографски материал. Направените проучвания не доведоха до намирането на гръцки текст³⁾,

който да съответства на службата от Син. 25. За принадлежността на текста към оригиналните старобългарски химнографски съчинения говори наличието на обичайния за Климент Охридски авторски подпис **КЛИМ**, който е въведен чрез прост акростих в 9-а песен на канона⁴).

Службата за св. Алексий Човек Божи от Син. 25 е поместена на л. 195б – л. 198а (долна номерация)⁵) и съдържа следния химнографски материал: във вечерния дял са включени три стихирни на I глас и тропар на VIII глас. В утринния дял е поместен канон на VIII глас, като след 3-та песен на канона следва седален тропар на IV глас. Канонът е пълен, както обичайно 2-рата песен е пропусната. Песните в канона съдържат по четири тропара, последният от които е богородичен. Налице се частично нарушаване на тази схема – в 6-а, 7-а и 8-а песен са поместени по три тропара. И трите тропара са посветени на светеца, макар че в две от песните (6-а и 7-а) последният и обозначен като богородичен. Вероятно поради преписваческа или редакторска намеса тропарите за Богородица не са включени в този препис на канона⁶). Липсва кондак и икос. В края на службата има указания за стихирни и отпратка към вечерната.

Към момента на идентифицирането и публикацията на оригиналната служба проучванията на други преписи на текста дадоха следните резултати. В препис от ръкопис № 122 от НБКМ⁷) се открива само част от песенния материал на службата. На л. 225а2 е поместен съкратен вариант на последованието за 17-и март. Химничният материал включва три стихирни на г̃и въз̃ на I глас. Този препис указва, че те са подобни на *Нѣвѣснѣхъ чинѣвъ*, а третата стихира е въведена като слава на същия глас. Следват типикарски указания за утринното богослужение, в които е посочен канон за светеца на VIII глас⁸), без обаче да е поместен текстът на канона, а също и кондак без указание за глас.

Втори препис, само на тропара от вечерния дял от службата, се намира в синаксара, изписан в полето на славянския ръкопис № 37 от Виенската национална библиотека⁹). Тропарът е поместен на л. 174а в горното и дясното поле. Същият тропар е включен и в указанията за честването на празника на светеца в Студио-Алексеевския типик¹⁰), в пълния избран апостол (Погодин 26, препис от 1391 г.) на л. 234б¹¹), както и в печатния славянски миней за март (като тук гласът е IV, а тропарът от Син. 25 е на VIII глас).

По библиографските данни е установено наличието на още един препис. В „Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки“¹²) при описанието на ръкопис № 445 (стар № 172) е отбелязано, че на л. 57 от ръкописа има служба за 17 март с два седални тропара и шест стихирни, като първият седален и три от стихирите не съответстват на печатния миней, както и канон, който също е различен от този в печатния миней. Посочено е началото на канона: *Из неплодна чрева, восъавъ яко снѣнце непло дшю ми дшю грѣхъми ѿмрачену*. То съвпада с Климентовия канон от Син. 25.

Непосредствено след публикацията на службата от В. Савова през 2003 г. Ан. Турилов¹³⁾ съобщи за наличието на още шест преписа, с което преписите станаха общо осем. Това количество преписи свидетелства за сравнително широкото разпространение на службата, независимо от обстоятелствата, които ограничават разпространението на това оригинално произведение, а именно:

Много скоро след включването на оригиналните старобългарски химнографски произведения в богослужебните сборници те са били подложени на системна подмяна и сверяване с гръцкия богослужебен състав¹⁴⁾. В резултат на това вероятно Климентовият канон е бил изчистен и заменен с този на Йосиф Песнописец. Йосифовият канон, от своя страна, става доминиращ за по-нататъшната славянска ръкописна традиция. На второ място, структурирането на състава на празничните минеи, както е и Син. 25, в рамките на месец март е в пряка връзка с особеностите на богослужението по време на Великия пост и с доминиращата употреба на Постния триод. Това налага редуциране на броя на поместваните служби за март в празничните минеи, в които обичайно се включват службите за св. Четиридесет мъченици, за предпразненството и за самия празник на Благовещение. В по-редки случаи се поместват служби за други светци, в това число и за Алексей Човек Божий. Включването на службата му в Син. 25 е в синхрон с подчертано богатия състав от служби на светци в този среднобългарски празничен миней.

Коментирането на проблема за атрибуцията на текста на цялата служба към авторството на Климент Охридски излиза извън целите на тази статия¹⁵⁾. И все пак, липсата на открит досега гръцки аналог¹⁶⁾ на химничния текст от вечерния дял на службата, както и на седалиния тропар, позволява да бъде изказана хипотезата, че цялата служба за 17-и март е Климентово дело. В подкрепа на това предположение е наличието на директни текстове, в това число и стилистични, съпадения например между първата вечерна стихира и втория тропар от 7-а песен на канона.

Начинът на въвеждане и на четирите букви от акростиха намира аналог в други Климентови произведения. Буквата к е вписана с думата *крило* в тв. п., дв. ч. – *крилома*. Този случай има паралел в Канона за Евтимий Велики¹⁷⁾, в първата стихира от вечерния дял на Службата за пренасяне мощите на Йоан Златоуст¹⁸⁾, както и в Климентовия канон за Методий¹⁹⁾. Буквата л е включена чрез лексемата *любъвъзъ* в тв. п., ед. ч. – *любовиж*. Този начин на въвеждане на буквата се среща още три пъти: в канона от Общата служба за светител²⁰⁾; в Октоиховия канон за апостолите на VIII глас²¹⁾ и в Канона от Службата за Струмишките мъченици²²⁾. Буквата и е въведена от глагола *изъвити* в императив *изъви*. Подобно включване на буквата има в Климентовия канон за Успение Богородично²³⁾ и в Климентовия канон за Методий²⁴⁾. Включването на буквата м с името *Марина* в зв. п. *Маринѣ* е обичаен за автора. Съществуват паралели в четири Климентови произведения: в Канона за ризата и пояса на Богородица²⁵⁾; в Октоиховия канон за апостолите на VI глас²⁶⁾; в Канона за Успение Богородично²⁷⁾ и в Октоиховия троичен канон с акростих *КЛИМЪ*²⁸⁾. От прегледа на начините за въвеждане на акростиха в Канона

за Алексей Човек Божи и приведените паралели може да се направи заключението, че е налице един пример за изграждане на акростих, който стои изцяло в установените модели на Климент да използва предпочитани лексеми за отделните букви²⁹⁾.

Всички изследователи, които са се занимавали с атрибуцията на Климентови текстове, съдържащи в 9-ата песен на канона акростих **КЛИМ**, определят този авторски подпис като съкратен вариант на името на книжовника³⁰⁾. Обяснението на този авторски избор за вписване на име се търси по аналогия с подобни примери от византийската песнотворческа практика и най-вече с тази на Йосиф Песнописец³¹⁾. Става дума за умишлено съкращаване на името „с цел да се запази общата структура на съответната химнографска творба“³²⁾. Независимо от факта, че това обяснение се приема безрезервно от всички изследователи, занимаващи се със старобългарска химнография, и вече се е установило в палеославистиката, аз ще си позволя да ви предложа още една възможност за анализиране на акростиха **КЛИМ**.

Фактът, че от 16 химнографски произведения, съдържащи акростих с името на Климент Охридски, 9 са с акростих **КЛИМ**³³⁾, посочва, ако не че този подход е предпочитан, то поне, че този избор за вписване на авторски подпис е равностоен³⁴⁾.

Акростихът **КЛИМ** би могъл да се интерпретира не като съкратен, а като пълен вариант на името³⁵⁾. Името на книжовника прониква в старобългарския език като гръцка заемка от същ. собствено име от м. р. $\acute{\omicron}$ Κλῆμης в номинатив, а в косвените падежи съответно $\tau\omicron\upsilon$ Κλῆμεντῆς , $\tau\omega$ Κλῆμεντι , $\tau\acute{\omicron}\nu$ Κλῆμεντα , в които се явява основата на името. По своите граматически характеристики това същ. име е от III склонение, с основа на $-\nu\tau$, което означава, че основата Κλῆμεντ- се явява само в косвените падежи. При приемането на гръцките лични имена в старобългарски (каквто е случаят с Климент) същ. им. от м. р. по I склонение, които завършват на $-zt$, се транскрибират, като съответно флексията $-zt$ се маха и се прибавя ер (т. е. те се приемат като имена по o-основа)³⁶⁾. При преминаването в старобългарски името $\acute{\omicron}$ Κλῆμης , което е редовен номинатив на дума от III склонение с основа на $-\nu\tau$, е било възприето по аналогия на имената от I склонение на $-\eta\varsigma$ ³⁷⁾. Следователно при транскрибирането $-\eta\varsigma$ $\xi\varsigma$ $\acute{\omicron}$ Κλῆμης ще изпадне, а в краесловието ще се сложи ер. Така се получава формата **КЛИМЪ**, която е съвсем нормална номинативна форма на това име. Другата възможност е при транскрибирането на имена от м. р. е да се вземе основата, към която се прибавя ер (в този случай резултатът е **КЛИМЕНТЪ**).

В подкрепа на това ще приведа примери от Симеоновия сборник, в който на две места гръцкото име $\acute{\omicron}$ Κλῆμης се среща като **КЛИМЪ** (в им. п. ед. ч.) и един път като **КЛИМЕНТА** (в род. п. ед. ч.)³⁸⁾.

Този езиков анализ позволява да се твърди, че вписването на авторското име като **КЛИМ** не е съкратено, а напълно равностойно пълно изписване на номинативната форма на това лично име.

Анализирането на съдържателните особености на текста на службата е в пряка връзка със стилино-езиковите средства, характерни за типа святост на Алексей Човек Божи³⁹⁾. В службата обаче е налице известна лаконичност по отношение на конкретиката, известна ни от житието, както и в широко разпространения Йосифов канон за светеца. Ключовите думи и номинации на светеца са свързани с неговото нищелюбие, страннлюбие, твърдост в изнуряването на тялото (пост, молитва, глад и голота) и волно приемане на бедност. Акцент в изграждането на образа на светеца е подчертаването на неговата специфична номинация Човек Божи и мотива за небесното блаженство на светеца в лоното Аврамово. Като цяло съдържанието на канона има покаен характер. Тази му специфика се проявява чрез експлицирането на постната тема (в цялата 4-та и 5-а песен) и засиленото аз-присъствие не само в богородичните тропари, но и в тези, посветени на светеца⁴⁰⁾. Тази съдържателна особеност е в пряка връзка с доминиращата великопостна тематика, обусловена от литургическия контекст на празника.

Идентифицирането на Климентов текст в чест на Алексей Човек Божи поставя с нова сила проблема за оформянето на неговата култова традиция както в славянска, така и в общоевропейска среда. Климентовото химнографско произведение се явява най-ранният славянски текст в чест на светеца с най-късна дата на създаване 916 г.⁴¹⁾ Нещо повече, този текст е създаден много скоро след написването на Йосифовия канон⁴²⁾, който от мнозина изследователи се приема за текст, съдържащ най-древните сведения за Алексей⁴³⁾. Тъй като подробно и задълбочено е анализирано мястото на новооткритото произведение сред другите текстове за светеца, тук само ще отбележим, че наличието на култ към светеца в България в края на IX началото на X в., регистриран чрез богослужебно последование, потвърждава българското посредничество в пренасянето на византийската култова традиция на Алексей Човек Божи в Русия⁴⁴⁾.

На последно място, създаването на оригинално старобългарско произведение в чест на Алексей Човек Божи от Климент Охридски може да се интерпретира в контекста на усилената песеннотворческа дейност не само в сферата на доминиращите в календара Господски и Богородични празници, но и във връзка с второстепенните паметни светци. Така още веднъж се потвърждават думите на Климентовия житиеписец: „Обичаш ли живота на преподобните отци и привърженик ли си на почти безплътен и безкръвен живот? Ще намериш и него грижливо предаден на български език от мъдрия Климент. Известно е впрочем, че всичко това се пази от трудолюбиви хора“⁴⁵⁾.

БЕЛЕЖКИ

- * Цитатът в заглавието е от Пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт Охридски. Вж. Милев, А. Гръцките жития на Климент Охридски, С. 1966, с. 108.

1. Синайският празничен миней № 25 (по-нататък използвам Син. 25) до този момент не е бил обект на цялостно и систематично изследване. В същото време той е добре известен на изследователите на старобългарската химнографска традиция. Ръкописът е споменаван нееднократно в последните няколко десетилетия по повод на откритите оригинални старобългарски химнографски произведения. Особено внимание му обръща в две отделни публикации Климентина Иванова. Вж. Иванова, К. Неизвестни служби на Иван Рилски и Михаил Воин. – Изв. Инст. за бълг. ез., 22, 1973, 211–236.; Иванова, К. Служба за св. Ахил Лариски (Преспански) от Синайския празничен миней № 25. – *Palaeobulgarica*, 15, 1991, № 4, 11–22. В първата публикация Кл. Иванова коментира датировката на предходните изследователи на паметника и потвърждава мнението на В. А. Розов, че ръкописът е от XIV в. Нещо повече, тя предлага по-точно датиране въз основа на запазената на л. 46а бележка от преписвача, че в годината на съставяне на ръкописа Велики четвъртък е съвпадал с Благовещение (25 март). През XIV в. Велики четвъртък се е паднал на Благовещение в четири години – в 1339, 1350, 1361 и 1372 г. В публикацията си от 1973 г. изследователката смята, че ръкописът е създаден между 1350 и 1372 г., по-вероятно в 1361 или 1372 г. на о. Крит от книжовник на име Дионисий, което научаваме от приписка в края на ръкописа (л. 262). Във втората публикация от 1991 г. създаването на паметника е отнесено към по-ранната дата – 1339 г. – въз основа на по-прецизен анализ на почерка, украсата и правописа. Въпросът за точното датиране на ръкописа може да бъде окончателно решен едва след изясняването на водните знаци на хартията. Син. 25 е паметник, в който се откриват преписи на оригинални старобългарски химнографски произведения както от най-ранния период, така и свързани с Търновската химнична продукция – препис на цикъла от азбучни стихирни преди Рождество Христово, цикъла азбучни стихирни преди Богоявление, два от предпразничните трипесници за Рождество Христово на Климент Охридски, препис на канона на втори глас за Богоявление с акростих **БОГОЯВЛЕНИЕ ТИ ПОИЖШТЕ ХРИСТЕ СЛАВИМ**; съкратеният вариант на канона за Симеон Богоприемец за 3 февруари, вероятна Климентова творба с частично запазен акростих **ПРОСВЕТАТИ**; а също така и Служба за Кирил, Служба за Иван Рилски, Петка Търновска, Михаил Воин и Ахил Лариски. Вж. Попов, Г. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски и Константин Преславски – Български език, 32, 1982, 8, 12, 14, 16.
2. Подробна информация за култа към светеца, агиографските изворите за неговия живот и паметите в календара вж. Сергей (Спасский), архиеп. Полный месяцеслов Востока. М. 1997, т. III, 109–110; *Acta Sanctorum*, Jul. IV, 238–270; *Θρησκευτική και Ἱστοικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, т. 1^{ος}, 131–133; Срезневский, И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. СПб, 1867, № 12, 6–23; Адрианова-Перетц, В. П. Житие Алексия человека божия в древней русской литературе и народной словесности. Петроград, 1917; Стара българска литература, т. IV (Житиеписни творби) – ред. и съст. Кл. Иванова, С. 1986, 424–429, 624–644 и пр. Библиографията от изследвания за светеца е много обширна. В малката

част от нея, която посочвам тук, може да се открие допълнителна библиографска информация.

3. Сравнението на текста от Син. 25 с достъпните ми гръцки печатни издания и ръкописи показва, че в тях се помества преимуществено Канонът за Алексий Човек Божи на Йосиф Песнописец на втори глас. Според изследователите на традицията на светеца този канон, написан през IX в., прави известна легендата на Алексий Човек Божи във Византия. Канонът съдържа значителни сведения за светеца, които се приемат за най-древни от боландистите. Вж. Сергей (Спаский), архиеп. Полный месяцеслов Востока. М. 1997, т. III, 109; Oxford Dictionari of Byzantium, New York, Oxford, 1991, vol. 1, p. 66–67.
4. Публикацията на откритата служба за св. Алексий Човек Божи вж. Савова, В. Непознато химнографско произведение на св. Климент Охридски за св. Алексий Човек Божи (предварителни бележки). – *Palaeobulgarica*, 27, 2003, №2, 2–12 и Savova, V. Newly Discovered Hymnographic Work of Saint Kliment of Ochrida (The Office for s. Alexios the Man of God from the festal menaion Sin. Slav. 25). – *Scripta&E-Scripta*, vol. 1, 121–134.
5. Ръкописът е номериран два пъти от една и съща ръка – в горното и долното поле с арабски цифри. Първо е била направена горната номерация, след което, поради объркване (след л. 150 следва л. 181), е направена долната номерация, която е коректна. Из ръкописа има липси, които са отпреди тази номерация. Използвам паметника по микрофилм, съхраняван в Библиотеката на БАН.
6. Това нарушаване в структурата на канона вероятно е станало преди включването на текста в състава на Син. 25. Потвърждение за това е автоматичното отбелязване на последния тропар от 6-а и 7-а песен като богородичен, без да са такива по съдържание.
7. Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. т. I, С., 1910; Ангелов, Б. Климент Охридски – автор на общи служби. – В: Константин-Кирил Философ. Юбилеен сборник. С., 1969, с. 240
8. Като имам предвид съдържанието на този съкратен вариант на службата, смятам, че това указание е предназначено за текста на Климентовия канон, който също е на VIII глас. За сравнение канонът на Йосиф Песнописец е на II глас. Известни са ми е още два гръцки канона на VIII глас. Първият е на патр. Герман от VIII в. Вторият е на Николаос Малаксос, който живее през XVI в. Германовият канон е превеждан, но е известен само по един частичен късен препис в ръкопис от Троицко-Сергиевата лавра № 541 и е в среда на други преводни еднострофични химнографски форми. В този смисъл, предвид оригиналните стихирни от вечерния дял в ръкопис № 122 от НБКМ, може почти сигурно да се допусне, че указанието е за Климентовия канон.
9. Birkfellner, G. *Glogolitische und Kyrillische Handschriften in Österreich*. Wien, 1975; Станчев, К., Г. Попов. Климент Охридски. Живот и творчество. С., 1988, 139–140.
10. Пентаковский, А. М. Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси. М., 2001, 331–332.

11. Текста за този препис на тропара ми беше любезно предоставен от Искра Христова, на която изказвам благодарност.
12. Горский, А., К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. отд. III, Книги богослужебные, ч. II, М., 1917, с. 90.
13. Турилов, Ан. К уточнению объема и состава древнейшего славянского оригинального гимнографического корпуса в древнерусской рукописной традиции (На материал еминейных служб). – Старобългарска литература, 35–36, 24.
14. Попов, Г. Химнографското творчество на Кирило-Методиевите ученици. – Богословска мисъл, 2001, № 1–4, с. 21; Попов, Г. Византийската химнографска и песнотворческите прояви на Кирило-Методиевите ученици. – В: Средновековна християнска Европа: Изток и Запад (ценности, традиции, общуване). С., 2002, с. 381.
15. Резултатите от анализа и сравнението с широк кръг текстове от гръцката ръкописна и печатна традиция на службата на Алексей Човек Божи, които биха повлияли решаването на този проблем, ще бъдат изложени в друго изследване.
16. Датата 17-и март не е включена в *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris, IOSEPH SCHIRO consilio et ducti edita: VII Canones Martii, EUTICHIUS TOMADAKIS collegit et instruxit. Roma 1971.*
17. крилома, 9-а песен, първи тропар. Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 173.
18. крилома, НБКМ 522. Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 148.
19. крилома, 1-ва песен, трети тропар. Вж. Попов, Г. Службата за славянския първоучител Методий в Хлудовия миней 156 – Старобългарска литература, 32, 13.
20. любовью, 8-а песен, втори тропар. Вж. Ангелов, Б. Климент Охридски – автор на общи служби. – В: Константин-Кирил Философ. Юбилеен сборник. С., 1969, с. 257; Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 199.
21. любовиѣ, 8-а песен, втори тропар. Вж. Йовчева, М. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски в Октоиха. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 3, с. 16.
22. любовию, 8-а песен, втори тропар. Вж. Vukanovic, T.P. *The Legend of the Martyrs of Tiberiopolis (Strumisa)*. – *Врацески гласник*, 1971, кѡ. 7, с. 52.
23. изъави, 9-а песен, трети тропар. Вж. Мошкова, Л., А. Турилов. *Неизвестный памятник древнейшей славянской гимнографии (канон Климента Охридского на Успение Богородицы)*. – *Славяноведение*, 1999, № 2, с. 36.
24. изъави, 8-а песен, троичен тропар. Вж. Попов, Г. Службата за славянския първоучител Методий в Хлудовия миней 156 – Старобългарска литература, 32, 13.
25. мриѣ, 8-а песен, четвърти тропар. Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 187.
26. мариѣ, 9-а песен, четвърти тропар. Вж. Йовчева, М. Цит. съч., с. 15.
27. мариѣ, 9-а песен, четвърти тропар. Вж. Мошкова, Л., А. Турилов. Цит. съч., с. 36.

28. мариџ, 9-а песен, четвџрти тропар. Вж. Йовчева, М. Цит. съч., с. 23.
29. Йовчева, М. Старобџлгарската служба..., с. 20.
30. Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 121; Попов, Г. Химнографското творчество на Кирило-Методиевите ученици. – Богословска мисџл, 2001, № 1–4, с. 13; Йовчева, М. Старобџлгарската служба..., с. 18; Йовчева, М. Цит. съч., с. 13, 20; Мошкова, Л., А. Турилов. Цит. съч., с. 24;
31. Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 142.
32. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 142.
33. Това са следните произведения: 1. Предпразнични трипесници за Рождество Христово (Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 116–120, 160–169.); 2. Канон за ризата и пояса на Богородица (Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 129–134, 182–188.); 3. Общата служба за светител (Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 138–142, 197–200.); 4. Канон за Евтимий Велики (Вж. Станчев, К., Г. Попов. Цит. съч., с. 120–129, 170–174.); 5. Канон за Йоан Предтеча в Октоиха (Вж. Йовчева, М. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски в Октоиха. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 3, с. 4–12.); 6. Канон за апостолите на VI глас за четвџртџк в Октоиха (Вж. Йовчева, М. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски в Октоиха. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 3, с. 12–15.); 7. Канон за апостолите на VIII глас за четвџртџк в Октоиха (Вж. Йовчева, М. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски в Октоиха. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 3, с. 15–16.); 8. Троичен канон на VIII глас от Октоиха (Вж. Йовчева, М. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски в Октоиха. – *Palaeobulgarica*, 23, 1999, № 3, с. 20–23.); 9. Покаянен канон на VI глас в Октоиха (Вж. Федоскина, Е. Покаянный канон Климента Охридского в составе древнеславянского Октоиха. – *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология*, 2000, № 3, 79–81.); 10. Богородичен канон на IV глас в Октоиха (Крашенинникова, О. Три канона из Октоиха Климента Охридского (Неизвестные страницы древнеславянской гимнографии). – *Славяноведение*, 2000, № 2, 37–38.); 11. Канон за Успение Богородично (Вж. Мошкова, Л., А. Турилов. Неизвестный памятник древнейшей славянской гимнографии (канон Климента Охридского на Успение Богородици). – *Славяноведение*, 1999, № 2, с. 24–36.); 12. Канон за Аполинарий Равенски (Вж. Йовчева, М. Старобџлгарската служба ..., с. 17–32); 13. Канон за Струмишките мъченици (Вж. Vukanovic, T.P. *The Legend of the Martyrs of Tiberiopolis (Strumisa)*. – *Враески гласник*, 1971, кџ. 7, с. 52.); 14. Канон за първомъченик Стефан и папа Стефан I (Вж. Йовчева, М. Старобџлгарската служба за първомъченик Стефан и Стефан I папа Римски. – *Старобџлгарска литература*, кн. 32, 2001, с. 20.); 15. Канон за архиепископ Методий (Вж. Попов, Г. Службата за славянския първоучител Методий в Хлудовия миней 156. – *Старобџлгарска литература*, кн. 32, 2001, с. 3–20.); 16. Канон за Алексей Човек Божи (Савова, В. Непознато химнографско произведение на св. Климент Охридски в чест на св. Алексей Човек Божи (предварителни бележки). – *Palaeobulgarica*, 2003 (под печат).

- Към произведенията, съдържащи акrostих **КЛИМ**, принадлежат № 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16. Към този списък с нужните уговорки може да се причисли и № 14. От изброените произведения само в два случая името **КЛИМ** е във фразов акrostих. Първият случай е в Канона за Евтимий Велики, където акrostихът е частично съхранен, а името е вписано във 9-а песен на канона. Вторият случай е в Климентовия канон за архиеп. Методий, където името е вградено в рамките на фразата в ролята на подлог, а не е финална дума.
34. Ако се приеме, че **КЛИМ** е съкратен вариант на името на Климент Охридски, то защо до този момент не са ни известни примери за съкращаване на авторско име в акrostих на друг от старобългарските химнографи (напр. на изключително продуктивния Константин Преславски, който винаги се подписва с пълното си име Константин).
35. При възстановяването на акrostиха от Климентовия канон за архиеп. Методий **ЊЗ КЛИМ ХВЛЛНАМИИ ПАСИМИ ПОЊЖ АРХИЄРЄЃА МЄЄТОДИЃА** Г. Попов отбелязва по повод употребата на името **КЛИМ** в рамките на акrostиховата фраза следното: „За разпространението на името **КЛИМЪ** (гр. *Κλήμης*) като антропонимен вариант на **ΚΛΙΜΕΝΤЪ** през Средновековието говорят и отбелязаните в речника на Фр. Миклошич ръкописни източници. Те показват, че това име не се е употребявало само за образуване на акrostих, където е много подходящо поради своята краткост, но и в обикновени текстове“. (Попов, Г. Службата за славянския първоучител Методий в Хлудовия миней 156. – Старобългарска литература, кн. 32, 2001, с. 11)
36. Личните имена от м. р. на *-ης* по I склонение са многобройни.
37. Приемането на името от III склонение в номинатив по аналогия с имената от м. р. по I склонение е станало заради общия завършек *-ης*, макар в случая ρ ό *Κλήμης -ης* да не е флексия, както е при имената по I склонение. По повод на заемането на собствените имена от гръцки в старобългарски език в увода към т. II на изданието на Симеоновия сборник (Симеонов сборник, по Светославов препис от 1073 г., в три тома, т. II, Речник – индекс., С. 1993, с. 7) е отбелязано: „Съществителните имена от м. р. по трето склонение преминават в старобългарски към о-основи, като номинативното окончание - *ι* се прибавя направо към гръцкия именителен падеж или към основата на думата: **ΛΕΟΝЪ** от гр. *Λέων Λέοντος, ό*; **ΚΛΙΜΕΝΤЪ** от гр. *Κλήμης, Κλήμεντος, ό*“.
38. Симеонов сборник (по Светославов препис от 1073 г.) в три тома, т. II, Речник – индекс., С. 1993, с. 214.
39. Подробен стилистичен и поетичен анализ на текста, както и принципите на изграждане на образа на светеца в съпоставка с другите извори за светеца в славянската и гръцката книжовна традиция, ще бъде представен на друго място. Тук наблюденията имат тезисен и предварителен характер.
40. Началото на трети тропар, 5-а песен *Дшѣ моѡ...*, е в пряка интертекстуална връзка с емблематичния за великопостния период Велик покаен канон на Андрей Критски.

41. До откриването на Климентовата служба за Алексей Човек Божи за най-ранен славянски текст за светеца се приемаше проповедта на чеха Войтех, която се отнася преблизително към 995 г. (Вж. Мурьянов, М. Ф. Алексей Человек Божий в славянской рецензии византийской литературы. – ТОДРЛ, 1968, XIII, с. 124)
42. Крайната дата на създаването на канона за Алексей Човек Божи от Йосиф Песнописец е годината на успението на автора – 886 г.
43. Вж. бел. 3
44. Откриването на Климентов текст за Алексей Човек Божи позволява да се преосмислят идеите, изказани от М. Мурьянов: „Предание об Алексее Человеке Божиим до сих пор превосходно укладывалось в эту классическую схему (греческая агиография – южнославянский Златоуст – древнерусская литература), но привлеченный нами иконографический и церковно-исторический материал ее не подтверждает. Четко вырисовывается второе русло традиции, имеющее в отличие от первого конкретные даты и географические координаты: Дамаск – Рим – (Бржевнов) – Новгород“. (Вж. Мурьянов, М. Ф. Алексей Человек Божий в славянской рецензии византийской литературы. – ТОДРЛ, 1968, XIII, с. 125)
45. Вж. Пространно житие на Климент Охридски от Теофилакт Охридски гл. XII. (Милев, А. Гръцките жития на Климент Охридски, С. 1966, с. 133)

**„GENERALLY CLIMENT GAVE TO US BULGARIANS
EVERYTHING THAT RELATES TO THE CHURCH “
(The Original Old Bulgarian Service for St Alexius,
Man of God by St Climent of Ohrid)**

Abstract. The 14th century festal menaion kept at St Catherine’s Monastery on Mount Sinai (Sin. slav. 25) contains a service for St Alexius, Man of God (17th march). The 9th ode of the canon has an acrostic which reads КЛИМ, known to be the regular shortened signature used by St Kliment of Ohrid in his hymnographic works. Preliminary survey shows no greek parallels for the service from Sinai manuscript. The stihera and the troparion of its Vesper part could be found in a 15th century festal menaion from St Cyril and Methodius National Library at Sofia (№ 122) and in Slavonic hymnographic miscellanea of the 12th – 13th century from Vienna National Library (Cod. Slav. 37) respectively. After the publication in 2003 of the newly discovered service An. Turilov announced 6 more copies of service.

Assist. Prof. Veneta Savova
✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
1504 Sofia, 15 Tsar Osvoboditel Blvd.
Department of Cyril and Methodius Studies
venisavova@abv.bg